

วิเคราะห์การบริหารราชการแผ่นดินในจารึกอโศก

มานพ นักการเขียน

E-mail: manopsrc@hotmail.com

รับต้นฉบับ 7 มกราคม 2559 วันที่เผยแพร่ 25 มิถุนายน 2559

บทคัดย่อ

รัฐจะต้องจัดบริการสาธารณะเพื่อให้ประชาชนในรัฐ ไม่งโง่ ไม่มัววุ่นรื่นเรริง ไม่เจ็บกาย และไม่เจ็บใจเนื่องจากถูกเอารัดเอาเปรียบจากบุคคลอื่น และคุ้มครองป้องกันประชาชนและสัตว์ต่าง ๆ

บทบาทของของรัฐที่มีต่อพุทธจักรประกอบไปด้วยบทบาทด้านการอุปถัมภ์ การเป็นต้นแบบแก่พหูชนในภายหลัง การคุ้มครองป้องกันภัย และการส่งข้าราชการให้ไปสอดส่องดูแล เพื่อให้มีใครไปทำลายสงฆ์ได้

ข้าราชการจะต้องปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในส่วนราชการที่สังกัดอยู่และราชการในส่วนรวมคือการสั่งสอนธรรมพร้อมกันไปด้วย เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยธรรม

คำสำคัญ: บริการสาธารณะ, พุทธจักร, ข้าราชการ

An Analysis the State Administration Found in Ashoka's Menscripts

Manop Nakkarnien

E-mail: manopsrc@hotmail.com

Retrieved January 7, 2016 Accepted June 25, 2016

ABSTRACT

The state had to manage the public services in order that the people in the state would not be foolish, would not assemble for unlawful purposes, would not suffer physically and mentally by being exploited by other people and to protect human beings and animals.

The roles of the state towards Buddhist Sangha were to support and to serve as the model for many people in the days after, to protect them from dangers and to send the government officials to look after and save the Buddhist Sangha.

The government officials had to perform their duties as assigned by their respective government offices and their works for the government as the whole were to teach Dhamma for sustaining peace and good living of the people.

Keywords: Public Service, Buddhist Sangha, Government Officials

บทนำ

พระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. 240-พ.ศ. 312 ครองราชย์ พ.ศ. 270-พ.ศ. 311) เป็นจักรพรรดิอินเดียโบราณแห่งราชวงศ์โมริยะหรือเมารยะผู้ปกครองอนุทวีปอินเดียเกือบทั้งหมด พระองค์เป็นราชนัดดาของผู้ก่อตั้งราชวงศ์เมารยะคือพระเจ้าจันทรคุปต์เมารยะ พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นหนึ่งในจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ของอินเดีย พระเจ้าอโศกมหาราชเดิมมีพระอัยยาคัยโหดร้าย ชอบการทำสงครามกับแว่นแคว้นต่าง ๆ จนได้รับสมญานามว่า **จันทาโศกราช** (พระเจ้าอโศกผู้โหดเหี้ยม)¹ แต่หลังจากที่พระองค์หันมานับถือพระพุทธศาสนา พระองค์ก็ทรงกลายเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองและแผ่ขยายมากที่สุดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและจากพระราชกรณียกิจมากมาย นานับการที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญด้วยทศพิธราชธรรมอย่างแท้จริง ทำให้ภายหลังทรงได้รับการขนานสมัญญานามว่า **ธรรมาโศกราช** (พระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม)

จารึกอโศกคือหลักฐานที่พระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้เขียนสลักไว้ เรียกว่า “ธรรมลปิ” คือ ลายสือธรรม หรือธรรมโองการ² เทาที่พบมีจำนวน 28 ฉบับ แบ่งเป็น 3 หมวด คือ หมวด ก : ศิลจารึกฉบับจำเพาะและเบ็ดเตล็ด (รวมทั้งจารึกพิเศษแห่งกสิงคะ) หมวด ข : จารึกศิลา 14 ฉบับ หมวด ค : จารึกหลักศิลา 7 ฉบับ³ กล่าวถึงพระราชประวัติ พระราชประสงค์ของพระองค์ที่มีต่อประชาชน หลักธรรมที่ทรงแนะนำสั่งสอนประชาชนและข้าราชการ และพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญแล้ว

บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์กับการบริหารราชการแผ่นดินในจารึกอโศก ใน 5 ประเด็น คือ บทบาทของรัฐกับบริการสาธารณะ บทบาทของรัฐกับงานระดับทฤษฎีภูมิทัศน์ ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของรัฐกับพุทธจักร บทบาทของรัฐกับการส่งเสริมเสรีภาพในการนับถือศาสนา และระบบราชการ : การปฏิบัติหน้าที่ราชการ 2 ส่วน ตามลำดับ

¹ <https://th.wikipedia.org/wiki/พระเจ้าอโศกมหาราช> (สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2560)

² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ 1), พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 520.

³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ลิขิตมม, 2552), หน้าสารบัญ.

บทบาทของรัฐกับบริการสาธารณะ

บริการสาธารณะเป็นการทำงานของรัฐที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของสาธารณชน โดยเฉพาะเป็นการไม่มุ่งหวังกำไร เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชน อันได้แก่ กิจกรรมที่เกี่ยวกับความมั่นคงและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม รวมทั้งการพัฒนาสังคม และวัฒนธรรม

1. บริการสาธารณะด้านการศาล/ยุติธรรม

พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงกำชับให้เจ้าหน้าที่ตุลาการนครควรวางตนเป็นกลาง ปราศจากความริษยา ความพลั้งจิต ความเกรี้ยวกราด ความหุนหันพลันแล่น และการขาดความรอบคอบ เพื่อไม่ให้ตัดสินคดีผิดพลาด ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ แห่งที่ 1 ดังนี้

“มหาอำมาตย์ทั้งหลายผู้มีหน้าที่ดำเนินงานตุลาการในเมืองโตสลี พึงได้รับแจ้งตามพระดำรัสของพระเจ้าผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพว่า:-

อาจมีบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งต้องได้รับการจองจำ หรือการลงโทษ ด้วยการทรมาน และในกรณีนี้ ผลอาจปรากฏว่า เป็นการจับกุมลงโทษโดยปราศจากมูลเหตุอันสมควร เนื่องจากเหตุนี้ประชาชนอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ก็จะพลอยได้รับความทุกข์ด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายควรตั้งใจ แน่วแน่ว่า “เราจะวางตนเป็นกลาง (ให้เกิดความเที่ยงธรรม)” แต่กระนั้นก็ยังอาจไม่ประสบ ความสำเร็จก็ได้ โดยเนื่องมาจากข้อบกพร่องบางประการ อันได้แก่ ความริษยา ความพลั้งจิต ความเกรี้ยวกราด ความหุนหันพลันแล่น การขาดความใส่ใจอย่างจริงจัง (หรือขาดความรอบคอบ) ความเกียจคร้าน และความเหนื่อยหน่าย ฉะนั้น ท่านทั้งหลายพึงตั้งใจว่า “ขอข้อบกพร่องเหล่านี้อย่าพึงเกิดมีแก่เราเลย”

เพื่อประโยชน์นี้ จึงได้ให้เขียนจารึกนี้ขึ้นไว้ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ตุลาการนครได้พยายามโดยสม่ำเสมอทุกเวลา (ที่จะปฏิบัติภารกิจด้วยความมุ่งมั่นในใจ) ว่าจะมีให้เกิดมีการบีบบังคับ หรือการลงโทษทัณฑ์แก่ชาวเมือง โดยไร้เหตุอันควร”⁴

พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงมอบมอบอำนาจสิทธิ์ขาดในการจับกุมหรือการลงโทษให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐชุกะทั้งหลาย โดยทำงานปราศจากภยาคติ ให้มีแบบแผนเดียวกัน และญาติของผู้ต้องโทษสามารถขอร้องให้เจ้าหน้าที่รัฐชุกะพิจารณาไต่สวน เป็นการทวนย้อนหลังได้ ดังที่ปรากฏในจารึกหลักศิลา 7 ฉบับ ฉบับที่ 4 ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรตี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้

⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), จารึกอโศก (ธรรมจักรบนศิลาสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 133-134, 136.

ข้าฯ ได้แต่งตั้ง (เจ้าหน้าที่ชั้นสูงในตำแหน่ง) รัชชุกะ ขึ้นไว้ ให้มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในหมู่ประชาชนจำนวนหลายแสนคน ข้าฯ ได้มอบอำนาจสิทธิ์ขาดในการพิจารณา ตั้งข้อกล่าวหา หรือในการลงโทษ (ผู้กระทำความผิด) ให้แก่เจ้าหน้าที่รัชชุกะเหล่านั้น ข้อนี้เพราะเหตุว่าเจ้าหน้าที่รัชชุกะทั้งหลาย เมื่อมีความมั่นใจ และปราศจากความหวาดกลัว ก็จะมีบริหารหน้าที่การงานให้เป็นไป พึงปฏิบัติกิจเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของประชาชนในชนบท และกระทำการอนุเคราะห์แก่ประชาชนเหล่านั้น...

อนึ่ง สิ่งต่อไปนี้เป็นข้อที่พึงปรารถนา คือ ควรจะมีความสม่ำเสมอเป็นแบบแผนเดียวกันในการพิจารณาตัดสินบรรดาคดีในศาล และความสม่ำเสมอเป็นแบบเดียวกันในการตัดสินลงโทษ

อีกประการหนึ่ง ในเรื่องนี้ ข้าฯ ยังได้มีใบบอกไว้ต่อไปอีกว่า สำหรับคนที่ถูกจองจำคุมขังอยู่ และเมื่อได้รับการพิจารณาโทษ แล้วถูกตัดสินประหารชีวิต ข้าฯ อนุญาตสิทธิพิเศษให้เป็นเวลา 3 วัน ระหว่างระยะเวลาที่ บรรดาญาติของผู้ต้องโทษ จักได้ขอร้องให้ (เจ้าหน้าที่รัชชุกะ) บางท่านพิจารณาไต่สวน (เป็นการทวนย้อนหลัง) เพื่อช่วยชีวิตนักโทษเหล่านั้น (คือ ทำการยื่นฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษประหาร) ถ้าแม้ไม่มีผู้มายื่นคำขอให้พิจารณาสอบสวนคดีใหม่อีก นักโทษเหล่านั้นก็จะ (ได้รับโอกาสให้) ทำการบริจาคทาน หรือรักษาอุโบสถ อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขในโลกหน้า”⁵

พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงกำชับให้ธรรมมหาอำมาตย์ชวนชวายเป็นช่วยหาทางให้มีการแก้ไขผ่อนปรนคำพิพากษาของศาล ช่วยให้ผู้คนที่ถูกจองจำที่มีบุตร ที่ได้ทำคุณงามความดีไว้มากหรือมีอายุมากไม่ให้ความเดือดร้อน หรืออาจถึงขั้นมีการปลดปล่อยพ้นโทษ ไว้ในจารึกศิลา 14 ฉบับ ฉบับที่ 5 ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรตี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ว่า:

ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น มีหน้าที่ชวนชวาเป็นช่วยหาทางให้มีการแก้ไขผ่อนปรนคำพิพากษาของศาล ช่วยให้ความไม่เดือดร้อน และการปลดปล่อยพ้นโทษแก่บุคคลที่ถูกจองจำในกรณีที่ได้คำนึงเห็นเหตุผลว่า บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้มีบุตรผูกพันอยู่ เป็นผู้ได้ทำคุณงามความดีมามาก หรือเป็นผู้มีอายุมาก”⁶

2. บริการสาธารณะด้านการศึกษา

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 173-175.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงจัดให้มีเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการสั่งสอนธรรม คอยดูแล
แนะนำ ประชาชนในทางความประพฤติและการดำรงชีวิตอย่างทั่วถึง ดังปรากฏในจารึกหลักศิลา
7 ฉบับ ฉบับที่ 7 ว่า

“3. ในเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริตติผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้:

ข้าฯ ได้เกิดมีความคิดขึ้นว่า “ข้าฯ จักจัดให้มีการประกาศธรรม ข้าฯ จักจัดให้มีการ
อบรมสั่งสอนธรรม ประชาชนทั้งหลายครั้นได้สดับธรรมนี้แล้ว ก็จักพากันประพฤติปฏิบัติตาม
จกยกระดับตนเองสูงขึ้น และจักมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมอย่างมั่นคง

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงจัดให้มีการประกาศธรรม และสั่งให้มีการอบรมสั่งสอนธรรม
ขึ้นเป็น หลายแบบหลายอย่าง เพื่อให้ข้าราชการทั้งหลาย ที่ข้าฯ ได้แต่งตั้งไว้ดูแลประชาชนจำนวน
มาก จักได้ช่วยกันแนะนำสั่งสอนบ้าง ช่วยอธิบายขยายความให้แจ่มแจ้ง ออกไปบ้าง

แม้เจ้าหน้าที่รัชชุกะ ข้าฯ ก็ได้แต่งตั้งไว้ดูแลชีวิตหลายแสนชีวิต เจ้าหน้าที่รัชชุกะ
เหล่านั้นก็ได้รับคำสั่งจากข้าฯ ว่า “ท่านทั้งหลายจงอบรมสั่งสอนประชาชน ให้เป็นผู้ประกอบด้วย
ธรรมอย่างนี้ ๆ”⁷

ดังนั้น เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้จาริกนโยบายลงในศิลาจารึกและให้คนที่
เป็นเจ้า หน้าที่บ้านเมือง นำเอาข้อความนั้น ๆ ไปบอกแจ้งชี้แจงอธิบายแก่ประชาชน พระพรหม
คุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้วิเคราะห์ว่า “พระเจ้าอโศกใช้ศิลาจารึกเป็นเครื่องมือในการสั่ง
สอนประชาชนและบริหารราชการแผ่นดิน เพราะในสมัยนั้น ไม่ได้ใช้กระดาษอย่างทุกวันนี้ ก็เลย
ใช้ศิลา ให้เจ้าหน้าที่เขียนจารึกไว้ตามที่ต่าง ๆ เช่น โขดหิน เขา ภูเขา แล้วก็ให้มาอ่านไปบอกกัน
ความริเริ่มนี้ น่าจะเป็น เหตุปัจจัยอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ประชาชนสมัยนั้นมีการศึกษา”⁸

3. บริการสาธารณะด้านสุขภาพอนามัย

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งเสริมให้รัฐจัดบริการสาธารณะด้านสุขภาพอนามัย
เช่น บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ ที่พักคนเดินทาง ปลูกสวน สงวนป่า ทั้งไม้ผล ไม้ให้ร่มเงาและสมุนไพร
ตั้งโอสถศาลา สถานพยาบาลสำหรับคนและสัตว์ เป็นการแก้ไขความเจ็บป่วยแก่ประชาชนและ
สัตว์ ดังที่ปรากฏในจารึกหลักศิลา 7 ฉบับ ฉบับที่ 7 และจารึกศิลา 14 ฉบับ ฉบับที่ 2 ตามลำดับ
ว่า

⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสิงห์) รัฐศาสตร์แห่ง
ธรรมาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 180.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-7.

“5. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริยทรรคิผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้:

แม้ตามถนนหนทาง ซ้ำๆ ก็ได้ให้ปลูกต้นไม้ขึ้นไว้เพื่อจักได้เป็นร่มเงาให้แก่สัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย ให้ปลูกสวนมะม่วง ให้ขุดบ่อน้ำไว้ทุกกระยะกึ่งโกระตะ ให้สร้างที่พักคนเดินทางขึ้นไว้ และให้สร้างอ่างเก็บน้ำจำนวนมากมายขึ้นไว้ในที่ต่าง ๆ เพื่อการใช้สอยแห่งสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย”⁹

“...พระเจ้าอยู่หัวปรียพริยทรรคิผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จัดบริการในด้านเวชกรรมไว้ 2 ประการ คือ การรักษาโรคของมนุษย์ประการหนึ่ง การรักษาโรคของปศุสัตว์ประการหนึ่ง

เครื่องสมุนไพรที่เป็นยาสำหรับมนุษย์ และที่เป็นยาสำหรับสัตว์ไม่มี ณ สถานที่ใด ก็โปรดให้นำเข้ามา และให้ปลูกขึ้นไว้ ณ สถานที่นั้น

ในทำนองเดียวกัน ไม้รากและไม้ผล ไม่มี ณ สถานที่ใด ๆ ก็โปรดให้นำเข้ามาและให้ปลูกขึ้นไว้ ณ สถานที่นั้น ๆ

ตามถนนหนทางทั้งหลาย ก็โปรดให้ปลูกต้นไม้ และขุดบ่อน้ำขึ้นไว้เพื่อให้สัตว์และมนุษย์ทั้งหลายได้อาศัยใช้บริโภค”¹⁰

กษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้โปรดให้สร้างอาคารโรคยศาลาหรือสถานพยาบาลสำหรับประชาชน จำนวน 102 แห่ง ท้าวราชอาณาจักรของพระองค์ เพื่อบรรเทาทุกข์ของผู้ป่วย¹¹ พญาลิไทได้ทรงพยายามทำหลายสิ่งหลายอย่าง เช่น การปลูกป่ามะม่วง การปลูกต้นไม้ ซึ่งตามจารึกหลักที่ 11 (จารึกวัดเขากบ) ด้านที่ 2 มีความว่า ปลูกต้นไม้เป็นจำนวนมากมาย มีการสร้างกุฎิศาลา มีบ่อน้ำ ฯลฯ¹² ซึ่งมาจากต้นแบบความเป็นธรรมิกราชาของพระเจ้าอโศกมหาราช

⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 181.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

¹¹ อัญชนา จิตสุทธิญาณ และคณะ, *การศึกษาวิจัยจารึกกลุ่มปราสาทตาเมือน*, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555), หน้า 2.

¹² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ*, (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 174.

4. บริการสาธารณะด้านสวัสดิภาพสัตว์

พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงจัดให้มีการคุ้มครองสัตว์ งดเว้นการเบียดเบียนสัตว์ โดยเฉพาะให้เลิกการฆ่าสัตว์บุชายัญอย่างเด็ดขาด ดังปรากฏในจารึกศิลา 14 ฉบับ ฉบับที่ 1 ว่า

“ธรรมโองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรตี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จารึกไว้

ณ ถิ่นนี้ บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์มีชีวิตใด ๆ เพื่อการบุชายัญ...

แต่ก่อนนี้ ในโรงครัวหลวงของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรตีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ สัตว์ได้ถูกฆ่าเพื่อทำเป็นอาหารวันละหลายแสนตัว ครั้นมาในบัดนี้ เมื่อธรรมโองการนี้อันพระองค์โปรดให้จารึก แล้ว สัตว์เพียง 3 ตัวเท่านั้นที่ถูกฆ่า คือ นกยูง 2 ตัว และเนื้อ 1 ตัว ถึงแม้เนื้อนั้นก็ได้ถูกฆ่าเป็นประจำ ก็แลสัตว์ทั้ง 3 นี้ (ในกาลภายหลัง) ก็จักไม่ถูกฆ่าอีกเลย”¹³

ดังปรากฏในจารึกศิลา 14 ฉบับ ฉบับที่ 4 ว่า

“กาลยาวนานล่วงแล้ว ตลอดเวลาหลายร้อยปี การฆ่าสัตว์เพื่อบุชายัญ การเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ... ได้พอกพูนขึ้นถ่ายเดียว แต่มาบัดนี้ ด้วยการประพฤติปฏิบัติจัดดำเนินการทางธรรม (ธรรมจรณะ) ของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรตีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เสียงกลองรบ (เกร์โฆษ) ได้กลายเป็นเสียงประกาศธรรม (ธรรมโฆษ) แลทั้งการแสดงแก่ประชาชนซึ่งวิมานทรรศน์ หัสติทรรศน์ อัคนีชนันท์ และทิพยรูปอื่น ๆ ก็ได้มีขึ้นด้วย

การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบุชายัญ การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ...ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน ตลอดเวลาหลายร้อยปี ได้เจริญงอกงาม ขึ้นแล้วในบัดนี้ เพราะการสั่งสอนธรรมของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรตี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ”¹⁴

ดังปรากฏในจารึกหลักศิลา 7 ฉบับ ฉบับที่ 5 ว่า

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรตี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้:-

ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ 26 พรรษา ได้ออกประกาศให้สัตว์ทั้งหลายต่อไปนี้เป็นสัตว์ปลอดภัยจากการถูกฆ่า กล่าวคือ นกแก้ว นกสาธิกา นกจากพราว หงส์ นกน้ำนันทิมุข นกน้ำคราญะ ค้างคาว มดแดงมะม่วง เต่าเล็ก ปลาไม่มีกระดูก ตัวเวทาวเวยกะ ตัวคังคาปฏุกะ ปลากระเบน เต่า และกบกระรอก กวางเร็ว วัวตอน สัตว์ที่อาศัยหากินในเรือ นแรด นกพิราบขาว นก

¹³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 143

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

พิราบบ้าน และบรรดาสัตว์สี่เท้าทั้งปวงที่มีใช้สัตว์สำหรับปฏิโภค (ใช้หนัง ใช้กระดูก ฯลฯ) และมีใช้สัตว์สำหรับบริโภค

แม่แพะ แม่แกะ และแม่หมูที่กำลังมีท้องก็ตี กำลังให้นมอยู่ก็ดี ย่อมเป็นสัตว์ที่ไม่พึงฆ่า และแม้ลูกอ่อนของสัตว์เหล่านั้นที่อายุยังไม่ถึง 6 เดือน ก็ไม่พึงถูกฆ่าเช่นกัน ไม่พึงกระทำการตอนไก ไม่พึงเผาเกลือที่มีสัตว์มีชีวิตอาศัยอยู่ ไม่พึงเผาป่าเพื่อการอันหาประโยชน์มิได้หรือเพื่อการทำลายสัตว์ไม่พึงเลี้ยงชีวิตด้วยชีวิต

ไม่พึงฆ่าและขายปลา ในวันเพ็ญที่ครบจตุรมาสทั้ง 3 และในวันเพ็ญแห่งเดือนดิษยะคราวละ 3 วัน คือ ในวันขึ้น 14 ค่ำ ขึ้น 15 ค่ำ แรม 1 ค่ำ และทุกวันอุโบสถ เป็นการเสมอไป

อนึ่ง ในวันดังกล่าวมานี้ ไม่พึงฆ่าแม่เหล่าสัตว์ชนิดอื่น ๆ ในป่าข้างและในเขตสงวนปลาของชาวประมง

ในดิถีที่ 8 แห่งปักข์ (ขึ้นหรือแรม 8 ค่ำ) ก็ตี ในดิถีที่ 14 และ 15 ก็ตีในวันดิษยะ และวันปุณฺพสุก็ตี ในวันเพ็ญครบจตุรมาสทั้ง 3 ก็ตี และในวันมงคลทั้งปวง ไม่พึงทำการตอนวัว แม่ถึงแกะ แพะ หมู และเหล่าสัตว์อื่น ๆ ที่เคยตอนกันอยู่ ก็ไม่พึงทำการตอน (ในวันเช่นนั้น) ไม่พึงทำการประทับตราม้าและโค ในวันดิษยะ และวันปุณฺพสุ ในวันเพ็ญครบจตุรมาส และตลอดทุกวันในปักข์แห่งวันเพ็ญครบจตุรมาสนั้น”¹⁵

5. บริการสาธารณะด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้ระงับการสนุกสนานบันเทิงแบบมัวเมา มัวลุ่มรินเริงหันมาใส่ใจในกิจกรรมทางการปฏิบัติธรรมและเจริญปัญญา เริ่มแต่พระมหากษัตริย์เอง เลิกเสด็จเที่ยวหาความสำราญโดยการล่าสัตว์ เป็นต้น เปลี่ยนมาเป็นธรรมยาตรา เสด็จไปนมัสการปูชนียสถาน เยี่ยมเยียนชาวชนบท และแนะนำประชาชนให้ปฏิบัติธรรมแทนการประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ เช่น การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน การแสดงความเคารพนับถือต่อครูอาจารย์ การถวายทานแก่สมณพราหมณ์ ฯลฯ ดังปรากฏในจารึกศิลา 14 ฉบับ ฉบับที่ 1 ว่า

“ธรรมโองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรคิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จารึกไว้

ณ ถิ่นนี้... ไม่พึงจัดงานชุมนุมเพื่อการมัวลุ่มรินเริงใด ๆ เพราะว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรคิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมองเห็นโทษเป็นอันมากในการชุมนุมเช่นนั้น

¹⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **จารึกอโศก (ธรรมจักรบนศิลาสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 176-177.

ก็แล การชุมนุมบางอย่างที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริยทรรคิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงเห็นชอบว่าเป็นสิ่งที่ดี ย่อมมีอยู่อีกส่วนหนึ่ง”¹⁶

ดังปรากฏในจารึกศิลา ฉบับที่ 8 ดังนี้

“ตลอดกาลยาวนานที่ล่วงไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งหลายได้เสด็จไปในการวิหารยาตรา (การท่องเที่ยวหาความสำราญ) ในการวิหารยาตรานั้น ๆ ได้มีการล่าสัตว์และการแสวงหาความสนุกสนานอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันนั้น

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริยทรรคิผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่ออภิเษกแล้วได้ 10 พรรษา ได้เสด็จไปสู่สัมโพธิ (พุทธคยา-สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า) จากเหตุการณ์ครั้งนั้น จึงเกิดมีธรรมยาตรา (การท่องเที่ยวโดยทางธรรม) นี้ขึ้น

ในการธรรมยาตรานั้น ย่อมมีกิจดังต่อไปนี้ คือ การเยี่ยมเยียนสมณพราหมณ์และการถวายทานแต่ท่านเหล่านั้น การเยี่ยมเยียนท่านผู้เฒ่าผู้สูงอายุ และการพระราชทานเงินทองเพื่อ (ช่วยเหลือ) ท่านเหล่านั้น การเยี่ยมเยียนราษฎรในชนบท การสั่งสอนธรรมและซักถามปัญหาธรรมแก่กัน ความพึงพอใจอันเกิดจากการกระทำเช่นนั้น ย่อมมีเป็นอันมาก นับเป็นโชคลาภของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริยทรรคิอีกอย่างหนึ่งทีเดียว”¹⁷

ดังปรากฏในจารึกศิลา ฉบับที่ 9 ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริยทรรคิผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ว่า

ประชาชนทั้งหลายย่อมประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ เป็นอันมาก ในคราวเจ็บป่วย ในคราวแต่งงานบุตร (อวาทะ) ในคราวแต่งงานธิดา (วิวาหะ) ในคราวคลอดบุตร และในคราวออกเดินทางไกล ในโอกาสเหล่านั้น และโอกาสอื่น ๆ ที่คล้ายกันนี้ ประชาชนทั้งหลายพากันประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ มากมาย ก็ในโอกาสเช่นนั้น แม่บ้านและมารดาทั้งหลาย ย่อมประกอบพิธีกรรมมากมายหลายอย่างอันเป็นเรื่องหุยมหิมไร้สาระและไม่ประกอบด้วยประโยชน์

อย่างไรก็ตาม อันพิธีกรรมย่อมเป็นสิ่งที่ควรประกอบโดยแท้ แต่ว่าพิธีมงคลอย่างนี้มีผลน้อย

โดยนัยตรงข้าม ยังมีพิธีกรรมที่เรียกว่า “ธรรมมงคล” ซึ่งเป็นพิธีกรรมมีผลมาก ในพิธีธรรมมงคลนั้น ย่อมมีกิจต่อไปนี้ คือ การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน การแสดงความ

¹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 143.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

เคารพนับถือต่อครูอาจารย์ การสำรวมตนต่อสัตว์ทั้งหลาย การถวายทานแก่สมณพราหมณ์ การกระทำเหล่านี้และการกระทำอื่น ๆ ที่คล้ายกันเช่นนี้นั้นแล ได้ชื่อว่าธรรมมงคล”¹⁸

สรุปได้ว่า รัฐจะต้องจัดบริการสาธารณะเพื่อให้ประชาชนในรัฐ ใฝ่ใฝ่ ไม่มัวสุมรื่นเรียง ไม่เจ็บกายและไม่เจ็บใจเนื่องจากถูกเอารัดเอาเปรียบจากบุคคลอื่น และอำนวยความสะดวกแก่ผู้นับถือลัทธิศาสนาต่าง ๆ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชนและจัดให้มีการคุ้มครองป้องกันสัตว์

บทบาทของรัฐกับงานระดับทฤษฎีธัมมิกัตถะ

งานระดับทฤษฎีธัมมิกัตถะคือประโยชน์ในปัจจุบันหรือประโยชน์ด้านนอกทางรูปธรรม ได้แก่ ทรัพย์สินเงินทอง ยศ เกียรติไมตรี ความมีฐานะในสังคม คู่ครอง ครอบครัว การดูแลรักษาสุขภาพอนามัย การอยู่รวมอย่างเกื้อกูลกัน ในครอบครัว ในชุมชน ในสังคม โดยเอาใจใส่ดูแลคนที่เกี่ยวข้อง ประพฤติปฏิบัติดี ทำหน้าที่ต่อกัน ทำประโยชน์แก่กัน การรู้จักให้เพื่อแบ่งปัน โดยไม่มัวหวงแหนทรัพย์สมบัติ แต่นำออกมาใช้ทำประโยชน์ ในการบำรุงเลี้ยงช่วยเหลือกันตามวิธีปฏิบัติข้างต้น เป็นหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน ระหว่างมารดาบิดา-บุตรธิดา อาจารย์-ศิษย์ สามี-ภรรยา มิตร-มิตร นายงาน-คนงาน พระสงฆ์-ชาวบ้าน ดังที่พระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้จารึกไว้ในจารึกหลักศิลา 7 ฉบับ ฉบับที่ 7 ว่า

“8. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้:-

กรรมดีใด ๆ ก็ตาม ที่ข้าฯ ได้กระทำแล้ว ประชาชนทั้งหลายก็ได้พากันประพฤติปฏิบัติกรรมดีนั้น ๆ ตามอย่างแล้ว และยังคงดำเนินตามกรรมดีนั้น ๆ อยู่ต่อไป ด้วยการกระทำเช่นนั้น ประชาชนทั้งหลายก็ได้มีความเจริญงอกงามขึ้นแล้ว และยังคงเจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกด้วย: การเชื่อฟังมารดาบิดา การเชื่อฟังครูทั้งหลาย การปฏิบัติชอบต่อท่านผู้เฒ่าชรา การปฏิบัติชอบต่อพราหมณ์และสมณะ (การปฏิบัติชอบ) ต่อคนยากจน และคนตกทุกข์ ตลอดจนถึงคนรับใช้และคนงานทั้งหลาย”¹⁹

งานระดับนี้เป็นบทบาทของรัฐหรืออาณาจักรพึงกระทำ เพื่อให้คนทั่วไปอยู่กันดีมีสุขเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนกัน เป็นจุดหมายพื้นฐานของชีวิตและสังคมในชาตินี้ เป็นการรักษา

¹⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 182.

¹⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 184.

คุ้มครองป้องกันแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้สรุปไว้ว่า “ทีฆธัมมิกัตถะคือมาตรวัตน์ปกป้อง”

ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของรัฐกับพุทธจักร

บทบาทของรัฐที่มีพระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะเป็นประมุขของรัฐเป็นตัวแทนที่มีความสัมพันธ์กับพุทธจักร มีทั้งในส่วนการอุปถัมภ์ในด้านต่าง ๆ การชำระเลี่ยนนามแห่งพระพุทธรูป และ การสอดส่องดูแลความประพฤติของภิกษุและภิกษุณี เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายอันจะเป็นผลเสียหายต่อพระศาสนา ดังปรากฏในสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎกและจารีกอโคก

ในสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎกได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของรัฐกับพุทธจักร ไว้ดังนี้ “ทรงถวายนิยัตยภัตแก่ภิกษุ ทรงสร้างวัดและพระเจดีย์ ทรงเป็นศาสนทายาท- ทรงตั้งมูลนิธิตวายสงฆ์ ทรงชำระเลี่ยนนามแห่งพระพุทธรูป ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ในการทำสังคายนาครั้งที่ 3”²⁰ และทรงอุปถัมภ์การส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธรูปศาสนาใน แคว้นและประเทศต่าง ๆ รวมทั้งหม่อมมี 9 สาย คือ

1. พระมัทสนติกเถระ ไปแคว้นแคชเมียร์ และคันธาระอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ซึ่งได้แก่แคว้นแคชเมียร์ในปัจจุบันนี้
2. พระมหาเทวเถระ ไปมทิสสกมณฑล อยู่ทางทิศใต้ของแม่น้ำ โคธาวารี ซึ่งได้แก่แคว้นโมซอร์ ในปัจจุบัน (อยู่ทางทิศใต้ของอินเดียติดกับแคว้นมัทราส)
3. พระรักชิตเถระ ไปนวนวาสิประเทศ อยู่ในเขตกะนะระ แคว้นบอมเบย์
4. พระโยนกธัมมรักชิตเถระ ไปอปรันตชนบท อยู่ริมฝั่งทะเลอาระเบียบน ทางทิศเหนือของบอมเบย์
5. พระมหาธัมมรักชิตเถระ ไปมหากรัฐประเทศ ได้แก่ อันธรประเทศทุกวันนี้
6. พระมหารักชิตเถระ ไปโยนกประเทศ ได้แก่ เขตแดนปากเดรียน ในเปอร์เซีย
7. พระมัทสนิกเถระ ไปหิมวันตประเทศ ได้แก่ เนปาล ซึ่งอยู่ตอนเหนือของอินเดีย
8. พระโสณเถระ และ พระอุตตรเถระ ไปสุวรรณภูมิ ได้แก่ ไทย พม่า และมอญ

²⁰ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 75-105.

9. พระมหินทเถระและ ไปประเทศลังกา²¹

ในจารึกหลักศิลา 7 ฉบับ ฉบับที่ 7 พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงจัดให้มีเจ้าหน้าที่
ธรรมมหาอำมาตย์คอยอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับกิจการด้านพระพุทธศาสนา ดังนี้

“6. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรตีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้:

แลเพื่อประโยชน์แก่คณะสงฆ์ ข้าฯ ก็ได้มีคำสั่งว่า ให้มีเจ้าหน้าที่ธรรมมหาอำมาตย์
มีหน้าที่ (เกี่ยวกับผลประโยชน์ของคณะสงฆ์)”²²

ในจารึกหลักศิลาเบ็ดเตล็ด ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระที่ก่อบัญหา
(อัญเชิญรูปสลอมบวชเข้ามา) ได้ถูกบังคับให้ให้สึกออกไป ทำให้พระศาสนาบริสุทธิ์ สงฆ์สามัคคี
กัน ทำอุโบสถ แม้สงฆ์จะสามัคคีกันได้แล้ว มาตรการที่จะรักษาความสามัคคินั้นให้หนักแน่น
คง พร้อมทั้งป้องกันปัญหาอันอาจจะมีขึ้นอีก ก็ยังดำเนินต่อไป โดยให้มหาอำมาตย์ดูแล
รับผิดชอบ ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรตีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้มีพระบรมราชโองการให้
ประกาศแก่มหาอำมาตย์ทั้งหลาย ณ พระนครปาฏลีบุตร และ ณ นครอื่นๆ ว่า

สงฆ์ (อันข้าฯ) ได้ทำให้สามัคคีเป็นอันเดียวกันแล้ว บุคคลใด ๆ จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณี
ก็ตาม ไม่อาจทำลายสงฆ์ได้

ก็แล หากบุคคลผู้ใด จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม จักทำสงฆ์ให้แตกกัน บุคคลผู้นั้น
จักต้องถูกบังคับให้มุ่งห่มผ้าขาว และไปอยู่ ณ สถานที่อันมิใช่วัด

พึงแจ้งสาส์นพระบรมราชโองการนี้ให้ทราบทั่วกัน ทั้งในภิกษุสงฆ์และในภิกษุณีสงฆ์
ด้วยประการฉะนี้

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ตรัสไว้ดังนี้:-

ก็ประกาศพระบรมราชโองการเช่นนี้ ท่านทั้งหลายพึงนำไปติดไว้ ณ ทางสัญจรภายใน
เขตใกล้เคียงของท่านทั้งหลายฉบับหนึ่ง และจงเก็บรักษาประกาศพระบรมราชโองการอัน
เดียวกันนี้ แล ไว้ในเขตใกล้เคียงของอุบาสกทั้งหลายอีกฉบับหนึ่ง

ทุก ๆ วันอุโบสถ บรรดาอุบาสกเหล่านั้น พึงทำตนให้มีความรู้ความเข้าใจแนบแน่นใน
ประกาศพระบรมราชโองการ นี้และทุก ๆ วันอุโบสถ มหาอำมาตย์ทุก ๆ คนพึงไปร่วมในการ

²¹ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย*, (กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 231-232.

²² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรลีลิ่ง)* รัฐศาสตร์แห่ง
ธรรมาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 154.

รักษาอุโบสถด้วยเป็นประจำ เพื่อจักได้เกิดความคุ้นเคย แนบสนิท และรู้เข้าใจทั่วถึง ซึ่งประกาศพระบรมราชโองการ นั้นแล

ทั่วทุกหนทุกแห่งที่อำนาจบริหารราชการของท่านทั้งหลายแผ่ไปถึง ท่านทั้งหลายพึงขับไล่ (บุคคลผู้ทำลายสงฆ์) ออกไปเสีย และในทำนองเดียวกันนั้น ท่านทั้งหลายพึงขับไล่ (บุคคลที่ทำลาย สงฆ์) ในเมืองท่าน และในท้องถื่นทั้งหลายออกไปเสีย โดยให้เป็นไปตามข้อความในประกาศนี้²³

สรุปได้ว่า บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะเป็นผู้ปกครองแห่งรัฐ ประกอบไปด้วยบทบาทด้านการอุปถัมภ์ด้านการถวายปัจจัย 4 การทำสังคายนาและการส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนา บทบาทด้านเป็นต้นแบบแก่พหุชนในภายหลัง บทบาทด้านการคุ้มครองป้องกันภัย โดยการชำระเสี้ยนหนามแห่งพระพุทธศาสนาและบทบาทด้านการส่งมหาอำมาตย์ให้ไปสอดส่องดูแลเพื่อไม่ให้มีใครไปทำลายสงฆ์ได้

บทบาทของรัฐกับการส่งเสริมเสรีภาพในการนับถือศาสนา

เนื่องจากเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนามีบทบาทสำคัญทางสังคม การจัดระเบียบความสงบเรียบร้อยของประชาชนและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่รัฐจะช่วยให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างศาสนา หากไม่ได้รับความใส่ใจจากภาครัฐแล้ว ปัญหาดังกล่าวอาจจะทำให้เกิดข้อขัดแย้งระหว่างศาสนาได้

ในสังคมชมพูทวีปแต่ยุคโบราณมาถึงพระเจ้าอโศกมหาราช มีประเพณีทางปัญญาที่จะรับฟัง คำสอนของลัทธิศาสนาต่าง ๆ ได้อย่างเสรี พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งเสริมเสรีภาพในการนับถือศาสนา และความสามัคคีปรองดอง เชื้อเพื่อนับถือกันระหว่างชนต่างลัทธิศาสนา และยินดีรับฟังธรรมของกันและกัน ดังปรากฏในจารึกศิลา 14 ฉบับ ฉบับที่ 12 ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมทรงยกย่องนับถือศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้งปวง ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ด้วยการพระราชทานสิ่งของ และการแสดงความยกย่องนับถืออย่างอื่น ๆ แต่พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมไม่ทรงพิจารณาเห็นทานหรือการบูชาอันใด ที่จะเทียบได้กับสิ่งนี้เลย สิ่งนี้ คืออะไร? สิ่งนั้นก็ คือ การที่จะพึงมีความเจริญงอกงามแห่งสารธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง

²³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 129-130.

ก็ความเจริญงอกงามแห่งสารธรรมนี้ มีอยู่มากมายหลายประการ แต่ส่วนที่เป็นรากฐานแห่งความเจริญงอกงามนั้น ได้แก่ สิ่งนี้คือ การสำรวจระว่างวาจา (วจีคุปต์) ระว่างอย่างไร ? คือ ไม่เพียงมีการยกย่องลัทธิศาสนาของตน และการตำหนิลัทธิศาสนาของผู้อื่น ในเมื่อมิใช่โอกาสอันควร หรือแม้เมื่อถึงโอกาสอันสมควรอย่างใดอย่างหนึ่ง (การยกย่องลัทธิศาสนาของตน และการตำหนิลัทธิศาสนาของผู้อื่น) นั้น ก็พึงมีแต่เพียงเล็กน้อย เพราะว่าลัทธิศาสนาทั้งหลายอื่น ก็ย่อมเป็นสิ่งควรแก่การเคารพบูชาในแง่ใดแง่หนึ่ง

...ด้วยเหตุฉะนั้น การสังสรรค์ปรองดองกันนั้นแล เป็นสิ่งดีงามแท้ จะทำอย่างไร ? คือ จะต้องรับฟังและยินดีรับฟังธรรมของกันและกัน

จริงดังนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมีความปรารถนาว่า เหล่าศาสนิกชนในลัทธิศาสนาทั้งปวง พึงเป็นผู้มีความรอบรู้ และเป็นผู้ยึดมั่นในกรรมดี”²⁴

สรุปได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งเสริมเสรีภาพในการนับถือศาสนา และความสามัคคีปรองดอง เอื้อเพื่อนับถือกันระหว่างชนต่างลัทธิศาสนา ตลอดจนมีขั้นตอนธรรมทางศาสนาคือการมีความอดทนต่อความแตกต่างทางศาสนา การเคารพ และการให้เกียรติต่อหลักการ สัญลักษณ์ และความเชื่อของชนต่างลัทธิศาสนาอื่น ๆ เพื่อจะทำให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีความผาสุก

ระบบราชการ : การปฏิบัติหน้าที่ราชการ 2 ส่วน

ระบบราชการเป็นกลไกที่สำคัญในการบริหารราชการแผ่นดิน ทำหน้าที่แปรนโยบายของฝ่ายการปกครองให้เกิดผลในทางปฏิบัติ รวมทั้งรักษากฎระเบียบ กติกาต่าง ๆ

ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการมีความรับผิดชอบอยู่ 2 ประการ คือ

1) **จะต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง (Self Responsibility)** ในอันที่จะต้องศึกษา ขวนขวายและฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ก้าวหน้าอยู่เสมอ

2) **จะต้องมีความรับผิดชอบต่อสถาบัน (Institutional Responsibility)** ในอันที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในส่วนราชการที่สังกัดอยู่และราชการในส่วนรวมให้

²⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **จาริกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 158-159.

กำหนดอำนาจประโยชน์แก่ประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ²⁵ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ 1 ใน 7 ฉบับ ได้กล่าวถึงระบบวิธีในการปฏิบัติราชการ กล่าวคือ การปกครองโดยธรรม การวางระเบียบข้อบังคับ (หรือบัญญัติกฎหมาย) ให้เป็นไปโดยธรรม การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยธรรม และการช่วยปกป้องคุ้มครองโดยธรรม

โดยคำว่า “ธรรม” ได้แก่สิ่งต่อไปนี้เป็นคือ การมีความเสียหายน้อย (อัปาทินวะ?) การมีความดีมาก (พหุกัลยาณะ) ความเมตตาการุณา (ทยา) การเผื่อแผ่แบ่งปัน (ทาน) ความสัตย์ (สัจจะ) ความสะอาด (โลโซจย)²⁶

พระเจ้าอโศกมหาราชได้วางระบบข้าราชการควบคุมกันเป็นชั้น ๆ ข้าราชการนอกจากปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างอื่น ๆ ในส่วนงานตนเองแล้ว ยังต้องปฏิบัติหน้าที่ราชการในส่วนรวมคือ การสั่งสอนธรรมพร้อมกันไปด้วย ดังปรากฏในจารึกหลักศิลา 14 ฉบับ ฉบับที่ 3 ว่า

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรตติ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้:-

ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ 12 ปี ได้สั่งประกาศความขื่อนี้ไว้ว่า ทุกหนทุกแห่งในแว่นแคว้นของข้าฯ เจ้าหน้าที่ยุกตะ เจ้าหน้าทีรัฐชุกะ และเจ้าหน้าทีปราเทติกะ จงออกเดินทาง (ตรวจตรา) ทุก ๆ 5 ปี เพื่อประโยชน์อันนี้ คือเพื่อการสั่งสอนธรรมนี้ พร้อมไปกับการปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างอื่น”²⁷

ดังปรากฏในจารึกหลักศิลา 7 ฉบับ ฉบับที่ 7 ดังนี้

“3. ในเรื่องนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรตติผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้:

ข้าฯ ได้เกิดมีความคิดขึ้นว่า “ข้าฯ จักจัดให้มีการประกาศธรรม ข้าฯ จักจัดให้มีการอบรมสั่งสอนธรรมประชาชนทั้งหลาย ครั้นได้สดับธรรมนี้แล้ว ก็จักพากันประพฤติปฏิบัติตามจักษยระดับตนเองสูงขึ้น และจักมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมอย่างมั่นคง

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงจัดให้มีการประกาศธรรม และสั่งให้มีการอบรมสั่งสอนธรรมขึ้นเป็น หลายแบบหลายอย่าง เพื่อให้ข้าราชการทั้งหลาย ที่ข้าฯ ได้แต่งตั้งไว้ดูแลประชาชนจำนวนมาก จักได้ช่วยกันแนะนำสั่งสอนบ้าง ช่วยอธิบายขยายความให้แจ่มแจ้ง ออกไปบ้าง

²⁵ สุชีพ ปุญญานุภาพ เรียบเรียง ชุบ กาญจนประกร เขียนเชิงอรรถ, **ลุ่มน้ำนมมหา**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่เย็น หุวะนันท์, (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, 2514), หน้า 21.

²⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 170-171.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

แม้เจ้าหน้าที่รัฐชุกะข้าฯ ก็ได้แต่งตั้งไว้ดูแลชีวิตหลายแสนชีวิต เจ้าหน้าที่รัฐชุกะเหล่านั้นก็ได้รับคำสั่งจากข้าว่า “ท่านทั้งหลายจงอบรมสั่งสอนประชาชน ให้เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างนี้ ๆ”²⁸

สรุปได้ว่า ข้าราชการในฐานะเป็นบุคคลของรัฐทำหน้าที่แปรนโยบายของฝ่ายการปกครองให้เกิดผลในทางปฏิบัติ จะต้องศึกษาขวนขวายและฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในส่วนราชการที่สังกัดอยู่และราชการในส่วนรวมคือการสั่งสอนธรรมพร้อมกันไปด้วยเพื่ออำนวยความผาสุกแก่ประชาชนโดยธรรม

สรุป

จากการศึกษามนุษย์กับการบริหารราชการแผ่นดินในจารีกโศก พบว่า รัฐจะต้องจัดบริการสาธารณะเพื่อให้ประชาชนในรัฐ ไม่ง้อ ไม่ว่ลุ่มรีนเริง ไมเจ็บกายและไม่เจ็บใจเนื่องจากถูกเอารัดเอาเปรียบจากบุคคลอื่น และอำนวยความสะดวกแก่ผู้นับถือลัทธิศาสนาต่าง ๆ เป็นจุดหมายพื้นฐานของชีวิตและสังคมในชาตินี้ เป็นการรักษาคุ่มครองป้องกันแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่าและสัตว์ต่าง ๆ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชนและสัตว์

รัฐจะต้องส่งเสริมเสรีภาพในการนับถือศาสนา และความสามัคคีปรองดอง เอื้อเฟื้อนบถื้อกัน ระหว่างชนต่างลัทธิศาสนา ตลอดจนมีขันติธรรมทางศาสนาคือการมีความอดทนต่อความแตกต่างทางศาสนา การเคารพ และการให้เกียรติต่อหลักการ สัญลักษณ์ และความเชื่อของชนต่างลัทธิศาสนาอื่น ๆ เพื่อจะทำให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีความผาสุก รัฐจะต้องมีบทบาทด้านการอุปถัมภ์ด้านการถวายปัจจัย 4 การทำสังคายนาและการส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนา บทบาทด้านเป็นต้นแบบแก่พหุชนในภายหลัง บทบาทด้านการคุ้มครองป้องกันภัย โดยการชำระเสี้ยนหนามแห่งพระพุทธศาสนาและบทบาทด้านการส่งมหาอำมาตย์ให้ไปสอดส่องดูแลเพื่อไม่ให้มีใครไปทำลายสงฆ์ได้

ข้าราชการในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชจะต้องปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในส่วนราชการที่สังกัดอยู่และราชการในส่วนรวมคือการสั่งสอนธรรมพร้อมกันไปด้วยเพื่ออำนวยความผาสุกแก่ประชาชนโดยธรรม

²⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *จารีกโศก (ธรรมจักรบนเคียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 180.

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-
เพิ่มเติม ช่วงที่ 1). พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2551.

_____. จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรลีลิ่ง) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2552.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554.

สุชีพ ปุญญานุภาพ เรียบเรียง ชูบ กาญจนประกร เขียนเชิงอรรถ. ลุ่มน้ำนมมหา. พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่เย็น หุวะนันท์. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น
กรมการปกครอง, 2514.

อัญชนา จิตสุทธิญาณ และคณะ. การศึกษาวิจัยจารึกกลุ่มปราสาทตาเมือน. กรุงเทพฯ :
ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555.

<https://th.wikipedia.org/wiki/พระเจ้าอโศกมหาราช> (สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2560)